

Bir Osmanlı Maarif Nâzırının Portresi: Emrullah Efendi

E. Vildan Türkan

İstanbul, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2020, 303 sayfa, ISBN: 978-605-7947-70-3.

Yusuf Teoman İNCE*

İncelenen *Bir Osmanlı Maarif Nâzırının Portresi: Emrullah Efendi* kitabı, II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet dönemlerinde maarif cihetinden aktif olarak görev yapmış Emrullah Efendi'nin hayatını konu edinmektedir. Kitap için yalnızca bir şahsiyetin hayatını anlattığını söyleyip geçmenin kitabın hakkını yemek olacağı düşüncesindeyim. Çünkü söz konusu kitap sadece bir şahsiyetin portresini çizmekle kalmamış, dönemin tablosunu da çok güzel resmetmiştir. Bunun başlıca sebeplerinden biri, Emrullah Efendi'nin maarif nazırı olması ve dönemin siyasi araçları içinde yerinin bulunmasıdır. Diğer bir sebebi ise kitabın renkli bir kaynak çeşitliliğine sahip olmasıdır. Bunun dışında kitapta oldukça objektif bir dil kullanılmış, bütün tarafların ileri sürdüğü fikirler göz önüne alınmıştır. Tabiri caizse bütün taraflara söz hakkı tanınmıştır.

Kitap 3 temel bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Emrullah Efendi'nin hayatını, ikinci bölüm Emrullah Efendi'nin birinci maarif nazırlığı yaptığı dönemi, üçüncü bölüm Emrullah Efendi'nin ikinci maarif nazırlığı yaptığı dönemi ihtiva etmektedir.

Kitapta en çok tekrar eden kaynak Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleridir. Bu kaynak çeşitliliği kitaba ayrıca bir renk katmıştır. Çünkü kaynaklar, doğrudan o dönemin zabıtları olduğundan okura o dönemde bulunduğu hissini vermektedir. Böylelikle kitapta akıcılık artmış, hem de akademik düsturlarını koruyan bir senaryo havası oluşmuştur. Bu durumun bir örneğini 64 ve 65. sayfalarda aktarılan bir meclis

* Lisans Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul, yusufteoman.ince@stu.fsm.edu.tr

tartışmasında görmekteyiz. Bütçe ve masraf hakkında yapılan bir tartışmada birçok kişi konu hakkında yorum yapmakta ve meclis başkanının şu cümlesiyle tartışmanın oylamaya sunulduğu görülmektedir: “*Meclis-i Maarifin vazifeleri hakkında nâzırın saydığıнын yarısını kabul etseniz, böyle bir meclise lüzum olduğu tahakkuk eder.*”

Emrullah Efendi çerçevesinde meclis zabıtlarının kullanılmasını bu kadar önemli kılan durum, kendisinin nazırlık görevini bizzat meclis koltuğundan takip edebiliyor oluşumuzdur. Zabıtların diğer bir önemi ise bizlere dönemin bürokratik işleyişi hakkında önemli bilgiler vermesidir. Kullanılan diğer önemli kaynaklar da elbette gazetelerdir ki bunlar da kitabın akademik değerini oldukça yükseltmektedir. Kitapta gazetelerin istimal edilmesini iki farklı başlıkta kategorize edebiliriz: Karikatürler ve makaleler. Gazetelerin kullanılması sayesinde Emrullah Efendi ve icraatları hakkında edindiğimiz fikirler derinleşmektedir. Özellikle bu kullanım sırasında hem olumlu hem de olumsuz örneklere yer verilmesi bize akademik ve objektif bir bakış sağlamaktadır. Kitapta kullanılan bazı gazeteler şu şekilde sıralanabilir: *Tanin*, *Beyan’ül Hak*, *Sebilürreşad* ve *İkdam*. Seçilen gazetelerde, Emrullah Efendi’yi ilgilendiren vukuat hakkında veya Emrullah Efendi merkezinde yazılan yazılar kullanılmıştır. Gazetelerin kullanılmasının bize sağladığı diğer bir fayda ise döneme farklı bir perspektiften bakış sağlamasıdır. Fakat gazetelerin de tek başına güvenilir birer kaynak olamayacağını söylememiz gerekir. Çünkü zikredilen dönemde basının ne kadar sansasyonel olabildiğini müşahede etmekteyiz. Hüseyin Cahit Bey’in *Tanin* gazetesini, yaptığı meclis konuşmasında şahit tutması ve bu gazetede Maarif Nezaretine eleştirilerde bulunması; *Muahede* gazetesinde Emrullah Efendi’ye yöneltilen eleştiri yazıları ve kendisinin *Sabah* gazetesinde bunlara cevap vermesi; *Gıdık* gazetesindeki ağır eleştirel karikatürler bu sansasyonu gösterir niteliktedir. Bu örneklerle birlikte, aynı zamanda o dönemdeki basının genel bir karakteristik okumasını da yapabiliyoruz.

Kitapta ön plana çıkan diğer bir dönemsel iz düşümü ise eğitim ve fikriyattır. Biyografiye konu olan şahsın maarif nazırı olması dolayısıyla kitapta eğitimle ilgili çokça bilgi edinmekteyiz. Hatta eğitimle bağlantılı fikirlerin mecliste hangi tartışmalara sebep olduğunu müşahede etmekteyiz. Bu sebeple dönemdeki şahısların eğitimle ilgili fikirlerine de bir nebze vâkıf oluyoruz. Kitapta bu durumu görünür kılan iki örnek vardır; birincisi medrese talebeleri için açılan ihtiyat sınıfları, diğeri ise Tuba ağacı nazariyesidir. Bu iki mesele mecliste ve kamuoyunda büyük tepkiler yaratmıştır. Farklı taraflar kendi fikirlerini belirtmiş ve bunu yayımlamıştır. Bu durumda dönem içerisindeki fikirsiz kutupları da müşahede etmiş oluyoruz. Ancak bundan da mühim olan, bu iki meselenin birer çözüm önerisi olması hasebiyle dönemin eğitimsel sorunlarını da bir cihetten görmemizdir. Kitabın okura sağladığı diğer bir fayda, okura dönem hakkında entelektüel bilgi vermesidir. Şeyh Efendizade Hoca Muhyiddin’in medreselerin ıslahı hakkında yazdığı yazıya ve Babanzade İsmail’in Doğu-Batı yorumuna yer verilmesiyle farklı isimlerin yazılarına ulaşmış oluyoruz.

Sonuç olarak, kitap bize dönem hakkında farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Yazar bu bakış açısını bize meclis zabıtları, gazete yazıları ve bazı şahısların bireysel yazılarıyla sağlamaktadır. Mecliste yaşanan

tartışmalar, gazetedeki tutucu veya muhalif yazılar, eserlerde belirtilen fikirler bizlere dönemin düşünsel nazariyatı hakkında ışık tutmaktadır. Bu nazariyeler ise dönemin eğitimsel sorunları hakkında bilgi sağlamaktadır. Meclis zabıtları siyasetten ayrı olarak incelendiği zaman, dönemin iç politik dengeleri hakkında bizleri bilgilendirmektedir.

Kitap, Emrullah Efendi'yi olabildiğince objektif incelemiştir. Bunun için birden fazla kaynaktan yararlanılmış, sadece Emrullah Efendi lehinde kaynaklar ve yazılar kullanılmamış; aleyhindeki yazılara da yer verilmiştir. Emrullah Efendi sadece kişisel şahsiyeti açısından incelenmemiş, dönemselleştiren faktörlerin kişiliğine olan etkisi de göz önüne alınmıştır. Benim nezdimde bu durum çok önemlidir, çünkü ülkemizde maalesef ve maalesef hâlâ “şahsiyetler” anlaşılmasına çalışılmamakta; ya tamamen yerilmekte ya da bütünüyle yüceltilmektedir. Ancak incelenen kişinin yaşadığı ruh hâlini, çevresini, ailesini, arkadaşlarını ve birçok özelliğini bilmeden o kişiyi anlayamayız. Olaylar ise o kişiyi anlamak, yüceltmek veya yermek için kesinlikle yeterli değildir. İncelediğimiz kitap, Emrullah Efendi'yi tek cihetten incelemeyen, akademik ve hakkaniyetli bir biyografi addedilebilir. Lakin kitabın kemale ulaşmış bir biyografi olduğunu söyleyemeyiz. Burada anlaşılabilir bir eleştiri için yazarımızı başka bir yazarla karşılaştıracam: Irving Stone. Stone, biyografisini yazacağı kişinin doğduğu, büyüdüğü çevreye gidiyor, orada araştırmalar yapıyor, konu edeceği kişi hakkında bütün yazılı kaynaklara ulaşmaya çalışıyor ve ön yargılardan müberra kalmaya özen göstererek bir biyografi teşkiline çalışıyor.¹ Bahsedilen yöntemin kullanılmasının önemli bir sebebi, şahsiyetlerin kişiliklerinde *çocukluk döneminde* yaşadıklarının ve coğrafi çevrenin oldukça etkili olmasıdır.

Söz konusu kitapta yazılı kaynaklara önemli ölçüde yer verilmiştir ve bu, Emrullah Efendi'yi anlamak açısından oldukça önemlidir. Lakin nazırın bireysel hayatına gerekli özen gösterilmemiştir. Bu nedenle, nazırın bireysel yaşantısının nezaret görevinde ne kadar etkili olduğu anlaşılmamaktadır. Son olarak, yazardan bir beklentimiz, eserinin son kısmında günümüz eğitim sistemine de bazı atıflarda bulunması olurdu. Çünkü bu kitabı yazmaya muktedir olan kişi elbette bu yorumu yapabilecek yetkinliğe sahiptir. Lakin günümüz akademisinin, düşünürlerimizi fikir yerine bilgi üretmeye yönlendirmesinin bu durumları doğurduğunu tahmin ediyorum.

¹ “Stone termed his work ‘bio-history’. Through meticulous and exhaustive research, he verified and expanded his preconception of a selected historical character. Then, by immersing himself in the subject’s native environment and reading all available original documents, from letters and diaries to research notes and household accounts, he acquired the basis for imaginary or reconstructed dialogue.”, <https://www.britannica.com/biography/Irving-Stone>